

Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục với sự nghiệp giáo dục hiện nay

PGS, TS BUI ĐÌNH PHONG

Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh; Email: buidinhphong@gmail.com

Nhận ngày 20 tháng 5 năm 2020; chấp nhận đăng tháng 7 năm 2020

Tóm tắt: Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục mang đậm giá trị truyền thống - hiện đại - phổ quát, chứa đựng bản chất khoa học - cách mạng - nhân văn, luôn hướng tới tương lai. Tư tưởng đó được phát triển bằng tấm gương sáng về giáo dục, nên có giá trị trường tồn, vẹn nguyên tính thời sự, soi sáng cho sự nghiệp giáo dục hiện nay.

Từ khóa: tư tưởng Hồ Chí Minh; giáo dục; sự nghiệp giáo dục.

Abstract: Ho Chi Minh's thought about education is traditional, modern, universal and at the same time scientific, revolutionary, humane and future-oriented. The thought is elaborated by his brilliant example about education; therefore, it remains eternal, current and sheds light on the educational cause today.

Keywords: Ho Chi Minh's thought; education; educational cause.

Tư duy về sự mở đường của tri thức và văn hóa:

Năm 1911, ở tuổi 21, với tư duy độc lập, tự chủ, Hồ Chí Minh tự quyết định đi đến nước Pháp, “Tây du” mà không “Đông du” theo cách nghĩ, cách làm của các bậc cha chú, trong đó có cả ý kiến của cụ thân sinh. Trước khi ra nước ngoài, Hồ Chí Minh đã có những tư duy mới mẻ, không chấp nhận suy nghĩ cho rằng chỉ bằng nhiệt huyết yêu nước, lòng căm thù xâm lược và khát vọng độc lập tự do là có thể đánh bại quân xâm lược. Hoàn toàn xa lạ với cách tiếp cận “đồng văn đồng chủng”, suy nghĩ và hành động của Hồ Chí Minh nung nấu ý chí dù chỉ một mình cũng quyết tâm đến những nơi có khoa học kỹ thuật phát triển, nơi tôi luyện những khái niệm về cách mạng, tiến bộ, dân chủ, tự do, bình đẳng, bác

ái. Tư duy đó cho thấy ngay từ tuổi thanh niên, Hồ Chí Minh đã muốn hiểu biết, khám phá thế giới theo tinh thần “muốn đánh Pháp phải hiểu nước Pháp, muốn hiểu Pháp phải học chữ Pháp”; phải có tri thức, trí tuệ để nghiên cứu, tìm hiểu đối tượng. Vì vậy, khi được cha cho vào Trường Pháp - bản xứ ở Vinh, rồi Trường Tiểu học Đông Ba, Trường Quốc học Huế, Người tích cực học tập. Những ngày trước khi ra nước ngoài, Hồ Chí Minh đã có ý định xin vào học Trường Kỹ nghệ thực hành Sài Gòn. Người quyết định sang Pháp để tìm hiểu, nghiên cứu văn hóa, văn minh Pháp và của thế giới Tây phương, lấy tri thức nhân loại làm “vũ khí” để chống lại bọn thực dân xâm lược trên đất nước mình.

Những tháng năm hoạt động ở nước ngoài, Người tiếp tục thực hiện ý định của mình về việc

PGS, TS Lưu Văn An, Phó Giám đốc phụ trách Học viện trao bằng cho các tân thạc sĩ năm 2019

khám phá, học tập, tiếp thu trí tuệ của thế giới⁽¹⁾. Cùng với hoạt động thực tiễn, Hồ Chí Minh tích cực nghiên cứu lý luận, tiếp thu có chọn lọc văn minh Âu, Mỹ. Bằng sự trải nghiệm của bản thân, từ rất sớm, Hồ Chí Minh thấy rằng, muốn làm cách mạng thành công phải “trồng người”, huấn luyện, đào tạo cán bộ. Từ những năm hai mươi, phát hiện ra sự yếu kém về tư duy lý luận của những người yêu nước Việt Nam, Hồ Chí Minh đã chú trọng công tác đào tạo cán bộ, rồi gửi những học viên ưu tú tiếp tục được đào tạo ở nước ngoài tại Trường quân sự Hoàng Phố (Quảng Châu, Trung Quốc) và Trường Đại học Phương Đông (Mátxcova, Liên Xô).

Hồ Chí Minh là người có *tư tưởng cải cách* từ rất sớm. Từ năm 1919, Người đã nói đến “cải cách nền pháp lý ở Đông Dương” và năm 1921 nói đến “sự cần thiết cải cách toàn bộ xã hội hiện tại”, trong đó nhắc đến tư tưởng của Mạnh Tử về “sự giáo dục cưỡng bức đối với người lớn”. Tiếp tục mạch tư duy cách tân đó, khi bàn về giáo dục, Người đã nêu ý kiến về “công tác cải cách chương trình, chủ trương và cách thi hành để tìm thấy những khuyết điểm mà sửa đổi, những ưu điểm mà phát triển thêm”⁽²⁾.

Khi Đảng ra đời, Hồ Chí Minh đã đề cập

trong *Chánh cương văn tắt* “Phổ thông giáo dục theo công nông hóa”. Trong *Chương trình Việt Minh* năm 1941, Hồ Chí Minh dành hẳn một chương *Văn hóa giáo dục*. Người chú trọng xây dựng nền giáo dục quốc dân, cưỡng bức giáo dục từ bậc sơ học; lập các trường chuyên môn đào tạo các lớp nhân tài; giúp đỡ trí thức phát triển, làm cho nòi giống ngày thêm mạnh⁽³⁾.

Trong thời gian ngắn trên đường về nước, được tin hơn 40 thanh niên các dân tộc Cao Bằng, vì bị đế quốc Pháp khủng bố, đã vượt biên giới sang Quảng Tây (Trung Quốc), Hồ Chí Minh nghĩ ngay tới việc tổ chức một lớp huấn luyện cho anh em, sau đó đưa họ trở về cùng cố và mở rộng phong trào ở Cao Bằng. Lớp học đã được tổ chức tại làng Nậm Quang (Tỉnh Tây, Quảng Tây, Trung Quốc). Các tài liệu huấn luyện được tổ chức biên soạn thành cuốn sách nhan đề *Con đường giải phóng*. Thông điệp và việc làm của Hồ Chí Minh về đào tạo, huấn luyện cán bộ có ý nghĩa to lớn cho thắng lợi của Cách mạng Tháng Tám năm 1945.

Nguyên lý giáo dục của Hồ Chí Minh - nền tảng của sự nghiệp đổi mới giáo dục hiện nay:

Ngay sau Cách mạng Tháng Tám thành công, Hồ Chí Minh - con người đã từng là thầy giáo và

có ba mươi năm hoạt động ở ngoài nước, hiểu rõ ý nghĩa sâu xa và vai trò to lớn của tri thức - đã xác định sự nghiệp bảo vệ nền độc lập dân tộc và kháng chiến, kiến quốc là cuộc đấu tranh chống lại ba kẻ thù: chủ nghĩa tư bản và bọn đế quốc; thói quen và truyền thống lạc hậu và chủ nghĩa cá nhân. Thông điệp của Người ngay trong phiên họp đầu tiên của Hội đồng Chính phủ ngày 3 tháng 9 năm 1945 là “một dân tộc dốt là một dân tộc yếu”. Người đề nghị mở một chiến dịch để chống nạn mù chữ. Hàng loạt sắc lệnh liên quan tới giáo dục được Hồ Chí Minh ký như Sắc lệnh về việc thành lập *Nha bình dân học vụ* (6.9.1945); Sắc lệnh về việc thiết lập một *Quy tư trị cho Trường Đại học Việt Nam* (10.10.1945); Sắc lệnh về việc thành lập *Hội đồng Cố vấn học chính* (10.10.1945); Sắc lệnh về việc thiết lập một *Ban đại học Văn khoa tại Hà Nội* (10.10.1945); v.v.. Sau cuộc Tổng tuyển cử bầu Quốc hội, cùng với việc ra đời của nhiều Bộ, Bộ Giáo dục cũng được thành lập.

Để thực hiện nhiệm vụ của Nha Bình dân học vụ cấp tốc xóa nạn mù chữ trong nhân dân, ngày 4.10.1945, Hồ Chí Minh đã có lời hiệu triệu “*Chống nạn thất học*”. Nhấn mạnh “một trong những công việc phải thực hiện cấp tốc trong lúc này là nâng cao dân trí”, Người kêu gọi:

“Muốn giữ vững nền độc lập,

Muốn làm cho dân mạnh nước giàu,

Mọi người Việt Nam phải hiểu biết quyền lợi của mình, bổn phận của mình, phải có kiến thức mới để có thể tham gia vào công cuộc xây dựng nước nhà, và trước hết phải biết đọc, biết viết chữ quốc ngữ⁽⁴⁾.

Điều đặc biệt là Hồ Chí Minh cho rằng xóa bỏ nạn mù chữ là tạo nên một phong trào giáo dục đại chúng, giáo dục cho tất cả mọi người, một nội dung chủ yếu của *xã hội hóa giáo dục* theo quan điểm của Đảng. Người chỉ ra rằng học đọc và học viết có thể được tiến hành bất cứ ở đâu, dùng than, mặt đất hoặc lá chuối làm bút và giấy. Ai cũng có thể học được. “Những người đã

biết chữ hãy dạy cho người chưa biết chữ. Những người chưa biết hãy gắng sức mà học cho biết. Vợ chưa biết thì chồng bảo, em chưa biết thì anh bảo, cha mẹ không biết thì con bảo, người ăn người làm không biết thì chủ nhà bảo, các người giàu có thì mở lớp học ở tư gia dạy cho những người không biết chữ ở hàng xóm láng giềng, các chủ ấp, chủ đồn điền, chủ hầm mỏ, nhà máy thì mở lớp học cho những tá điền, những người làm của mình. Phụ nữ lại cần phải học, đã lâu chị em bị kim hãm, đây là lúc chị em phải cố gắng để kịp nam giới, để xứng đáng mình là một phần tử trong nước, có quyền bầu cử và ứng cử⁽⁵⁾.

Năm 1955, kỷ niệm 10 năm Bình dân học vụ, Hồ Chí Minh đưa ra một thông điệp: “Dốt thì đại, đại thì hèn. Vì không chịu đại, chịu hèn, cho nên thanh toán nạn mù chữ là một trong những nhiệm vụ cấp bách và quan trọng của nhân dân các nước dân chủ mới⁽⁶⁾. *Nội dung giáo dục* phải phù hợp lứa tuổi, các cấp học tiểu học, trung học, đại học, góp phần giải quyết nhiệm vụ của từng giai đoạn lịch sử. *Nội dung* phải toàn diện về văn hóa, trí dục, đức dục, mỹ dục, thể dục. Nhiệm vụ từng cấp giáo dục cụ thể là:

“*Đại học* thì cần kết hợp lý luận khoa học tiên tiến của các nước, kết hợp với thực tiễn của nước ta, để thiết thực giúp ích cho công cuộc kiến thiết nước nhà.

Trung học thì cần đảm bảo cho học trò những tri thức phổ thông chắc chắn, thiết thực, thích hợp với nhu cầu và tiền đề xây dựng nước nhà...

Tiểu học thì cần giáo dục cho các cháu thiếu nhi yêu Tổ quốc, yêu nhân dân, yêu lao động, yêu khoa học, trọng của công⁽⁷⁾.

Về nguyên lý giáo dục, Hồ Chí Minh cho rằng “học đi đôi với hành”, kết hợp giáo dục nhà trường - gia đình - xã hội. Chú trọng tự học, học suốt đời, học thực tiễn, học nhân dân, học bạn, học thầy, càng tiến bộ càng phải học. Việc học không bao giờ cùng. *Mục đích của nền giáo dục* là dạy và học để làm việc, làm người, đào tạo nên những công dân hữu ích, phục vụ Tổ quốc và

nhân dân. Vì vậy, *cách dạy học* không phải là chạy theo kiến thức kiểu nhồi sọ, mà chú trọng một nền giáo dục “làm phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có của các em”; phải “bỏ những phần nào không cần thiết cho đời sống thực tế”. Dạy trẻ phải “giữ toàn vẹn tính vui vẻ hoạt bát, tự nhiên tự động trẻ trung của chúng, chớ nên làm cho chúng hóa ra già cả”. “Phải nêu cao tác phong độc lập suy nghĩ và tự do tư tưởng. Đọc tài liệu thì phải đào sâu hiểu kỹ, không tin một cách mù quáng từng câu một trong sách, có vấn đề chưa thông suốt thì mạnh dạn đề ra và thảo luận cho vỡ lẽ. Đối với bất cứ vấn đề gì đều phải đặt câu hỏi “vì sao?”, đều phải suy nghĩ kỹ càng xem nó có hợp với thực tế không, có thật là đúng lý không, tuyệt đối không nên nhắm mắt tuân theo sách vở một cách xuôi chiều. Phải suy nghĩ chín chắn”⁽⁸⁾.

Giáo dục theo quan điểm Hồ Chí Minh không chỉ nhằm nâng cao dân trí, giữ nền độc lập, xây dựng đất nước mà còn là một yếu tố cần thiết cho việc xóa nghèo, giảm tỷ lệ tử vong ở trẻ em, kiểm chế sự phát triển dân số, đạt được sự bình đẳng giới và bảo đảm phát triển bền vững, hòa bình và dân chủ. Trong *Di chúc*, Hồ Chí Minh nhấn mạnh “kế hoạch xây dựng lại đất nước ta “đàng hoàng hơn, to đẹp hơn”. Sửa đổi chế độ giáo dục cho hợp với hoàn cảnh mới của nhân dân, như phát triển các trường nửa ngày học tập nửa ngày lao động”.

Thông điệp của Hồ Chí Minh về giáo dục mang giá trị toàn cầu:

Khi nghiên cứu tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục, Ông Hans D’Orville, Phó Tổng Giám đốc UNESCO, phát biểu tối 14.5.2010 ở Đại sứ quán Việt Nam tại Pháp nhân kỷ niệm 120 năm Ngày sinh Chủ tịch Hồ Chí Minh, cho rằng “tư tưởng Hồ Chí Minh cũng hoàn toàn phù hợp với vai trò của UNESCO, luôn hoạt động theo phương châm “thúc đẩy mạnh mẽ sự nghiệp giáo dục toàn dân và truyền bá văn hóa”. Ông nhấn mạnh: “Hồ Chí Minh đã đưa ra thông điệp này

cách đây hơn 60 năm, nhưng đến nay nó vẫn giữ nguyên giá trị. Đặc biệt sự chú trọng của Người đối với tình trạng bất bình đẳng về điều kiện sống và về thể giới cho đến nay vẫn mang tính toàn cầu và đúng với mọi lứa tuổi. Chúng ta có thể thấy tinh thần của thông điệp đó được phản ánh đầy đủ trong báo cáo mới đây về phổ cập giáo dục cho tất cả mọi người mang tên “*Tiếp cận những người bị gạt sang bên lề xã hội*”. Theo báo cáo này, tính đến nay, thế giới có 72 triệu trẻ em chưa được đến trường, trong đó có 54% là các bé gái, và 759 triệu người lớn mù chữ trong đó có 3/4 là phụ nữ. Như vậy, chúng ta phải công nhận rằng thông điệp của Hồ Chí Minh mang giá trị toàn cầu và nó luôn có giá trị thời đại, bởi vì nó hướng tới tương lai. Cũng như chính Người đã từng nói: “Vi lợi ích mười năm trồng cây, vi lợi ích trăm năm trồng người”⁽⁹⁾.

Theo bà Katherine Muller Marin, Trưởng đại diện Văn phòng UNESCO tại Hà Nội, từ khi được thành lập vào năm 1946, UNESCO đã đi đầu trong nỗ lực xóa bỏ nạn mù chữ trên toàn cầu với những chương trình như Giáo dục cho mọi người. Điều này đã được Hồ Chí Minh nêu lên từ năm 1945 khi Người trở thành Chủ tịch Chính phủ lâm thời của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa. Bà nhấn mạnh mối tương liên giữa ý nghĩ của Hồ Chí Minh rằng “mục tiêu cuối cùng của việc học là trở nên con người theo đúng nghĩa của từ này với bốn trụ cột của việc học đã được Ủy ban về Giáo dục cho thế kỷ XXI xác định trong báo cáo của họ trình lên UNESCO trong thập kỷ 1990 như là những nguyên tắc cơ bản cho việc định hình lại giáo dục”. Bốn trụ cột của giáo dục đã có trong di sản Hồ Chí Minh là:

“*Học để biết (learning to know)*, ngụ ý cung cấp những công cụ nhận thức cần có để hiểu biết thế giới và những điều phức tạp của nó một cách tốt hơn, và để có nền tảng đủ và phù hợp để học tập trong tương lai.

“*Học để làm (learning to do)*, có nghĩa là cung cấp các kỹ năng giúp các cá nhân tham

gia một cách có hiệu quả vào nền kinh tế và xã hội toàn cầu.

Học để làm người - học để khẳng định mình (*learning to be*), có nghĩa là cung cấp những khả năng tự phân tích và kỹ năng xã hội để giúp các cá nhân phát huy đầy đủ nhất tiềm năng của mình về mặt tâm lý - xã hội, về tình cảm cũng như thể chất, để trở thành một “con người toàn diện” về mọi mặt.

Học để chung sống (*learning to be together*) ngụ ý là hướng các cá nhân vào những giá trị tiềm ẩn trong các nguyên tắc dân chủ, sự hiểu biết giữa các nền văn hóa, tôn trọng và hòa bình ở mọi cấp bậc xã hội và quan hệ giữa người với người nhằm giúp cho các cá nhân và các xã hội cùng sống trong hòa bình và hòa thuận⁽¹⁰⁾.

Cũng với tinh thần này, ông Hans D'Orville nhận xét rằng “Hồ Chí Minh trở thành một người thầy về cuộc sống tiếp thu trong một thế giới có xu hướng toàn cầu hóa hiện nay”⁽¹¹⁾.

Xu hướng của thế giới toàn cầu hóa hiện nay là *học suốt đời* (*life long learning*)⁽¹²⁾, giáo dục đại chúng, giáo dục cho mọi người. Đại hội XI, XII của Đảng Cộng sản Việt Nam chỉ ra trở lực trên con đường phát triển nhanh, bền vững là nghèo về giáo dục. Hội nghị lần thứ 8 Ban Chấp hành Trung ương khóa XI đã nhất trí ban hành Nghị quyết về *đổi mới căn bản, toàn diện giáo dục và đào tạo đáp ứng yêu cầu công nghiệp hóa, hiện đại hóa trong điều kiện kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa và hội nhập quốc tế*. Những nội dung cơ bản của Nghị quyết là sự vận dụng và phát triển sáng tạo quan điểm Hồ Chí Minh về giáo dục. Theo Nghị quyết, mục đích của đổi mới lần này là giáo dục con người Việt Nam phát triển toàn diện và phát huy tốt nhất tiềm năng, tính sáng tạo của mỗi cá nhân, xây dựng nền giáo dục thực học, thực nghiệp. Mục tiêu giáo dục là nâng cao dân trí, phát triển năng lực công dân, đào tạo nhân lực, bồi dưỡng nhân tài. Thực hiện tốt các nguyên lý giáo dục học đi đôi với hành, lý luận gắn với thực tiễn, giáo dục

kết hợp với lao động sản xuất; giáo dục nhà trường kết hợp với giáo dục gia đình và xã hội; chuyên mạnh quá trình giáo dục chú trọng trang bị kiến thức sang phát triển toàn diện năng lực và phẩm chất người học.

Từ buổi khai trường đầu tiên của nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa (9.1945), Hồ Chí Minh đã nói: “Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ một phần lớn ở công học tập của các em”. Quan điểm của Hồ Chí Minh cách đây 75 năm đã nói trước được điều mà ngày nay thế giới đang rất quan tâm, đó là chú trọng nguồn nhân lực chất lượng cao và vai trò của giáo dục với việc phát triển con người toàn diện. Và Việt Nam đang trở lại với tư tưởng Hồ Chí Minh khi Đảng ta khẳng định “thực sự coi giáo dục và đào tạo là quốc sách hàng đầu, đầu tư cho giáo dục là đầu tư phát triển, được ưu tiên đi trước trong các chương trình kế hoạch phát triển kinh tế - xã hội”.

Nhận thức “thực sự coi giáo dục và đào tạo là quốc sách hàng đầu, đầu tư cho giáo dục là đầu tư phát triển” là điều có ý nghĩa quan trọng hàng đầu, nhưng biến nó thành hiện thực mới là điều có ý nghĩa quyết định.

(1) Người đã có đơn gửi Tổng thống nước Pháp từ Mácxây, đề ngày 15.9.1911 xin vào học Trường Thuộc địa.

(2) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Nxb. CTQG, Hà Nội, 2011, t.7, tr.139.

(3) Xem Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Sđd, t.3, tr.630.

(4), (5) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Sđd, t.4, tr.40.

(6), (7) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Sđd, t.10, tr.125, tr.186.

(8) Hồ Chí Minh: *Toàn tập*, Sđd, t.11, tr.98-99.

(9), (11) Tuanvietnam.net, ngày 20.5.2010.

(10) Bài phát biểu tại Hội thảo khoa học Quốc tế “*Di sản Hồ Chí Minh trong thời đại ngày nay*” tổ chức trong hai ngày 12 và 13.5.2010, tại Hà Nội. Tài liệu lưu tại Bảo tàng Hồ Chí Minh.

(12) Còn có xu hướng đặt lên hàng đầu “Học để học cách học” (*Learning to learn*), học để làm, rồi “Học để sáng tạo” (*Learning to creat*), học để khẳng định mình; học để chung sống.